

Піх Юлія Андріївна

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Пих Юлия Андреевна

*аспирант кафедры теории и истории государства и права
Львовского государственного университета внутренних дел*

Pih Yulia

Post-Graduate Student of the

*Department of the Theory and History of State and Law of the
Lviv State University of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2017-5-4091

**СПІВВІДНОШЕННЯ СВІТСЬКОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО
В ІУДЕЙСЬКОМУ ПРАВІ
СООТНОШЕНИЕ СВЕТСКОГО И РЕЛИГИОЗНОГО
В ИУДЕЙСКОМ ПРАВЕ
VALUE OF SECULAR AND RELIGIOUS
IN JEWISH LAW**

Анотація. У статті наголошено, що питання релігії як предмет обговорення є невід'ємною складовою дискусій і полемік в ізраїльському суспільстві з перших днів існування Держави Ізраїль. Це пов'язано з тим, що релігійне питання охоплює як сферу соціально-політичної діяльності, так і приватне життя громадян. У зв'язку з цим становить підвищений науково-практичний інтерес дослідження антагонізму і конкуренції між державою і релігійними інституціями Ізраїлю, як до його створення в 1948 р, так і в ході подальшого державно-політичного і правового становлення. Звідси випливає особлива значимість розгляду аспектів, що стосуються визначення місця і ролі релігії в правовій системі координат.

Зазначено, що Держава Ізраїль офіційно не є теократичною державою, хоча іудаїзм наскрізь пронизує її державно-правову матерію, в значній мірі визначаючи морально-психологічний стан суспільства. Однак де-факто релігійні інститути в Ізраїлі не відокремлені від держави. Тенденції останніх років свідчать про те, що країна рухається в напрямку, здатному привести її до теократичної форми правління.

Визначено, що у сучасній правовій системі Ізраїлю утвердилися принципи, які не мають аналогів в інших правових системах. Зокрема, мова йде про принцип «не за буквою закону», який застосовується в тих випадках, коли закон суперечить релігійно-моральним установкам, в тому числі критеріям справедливості. Даний принцип, що сформувався ще в талмудичну епоху, застосовується протягом багатьох століть, в тому числі і в сучасній правозастосовчій практиці, зокрема Верховного суду Ізраїлю

Автор статті приходить до висновку, що взаємодія світського і релігійного права в правовій системі Держави Ізраїль свідчить наступне: 1) на сучасному етапі однією з найбільш актуальних проблем в ізраїльському суспільстві і законодавстві є наявність правового вакууму у питанні відокремлення держави від релігійних інститутів; 2) наявність як складової правової системи Держави Ізраїль елементів як світського (континентального права і загального права), так і релігійного права (іудейського, мусульманського) свідчить про дихотомії ізраїльської правової традиції.

Ключові слова: релігія, право, релігійно-правова система, секуляризація, десекуляризація, іудейське право.

Аннотация. В статье отмечается, что вопросы религии как предмет обсуждения является неотъемлемой составляющей дискуссий и полемики в израильском обществе с первых дней существования Государства Израиль. Это связано с тем, что религиозный вопрос охватывает как сферу социально-политической деятельности, так и частную жизнь граждан. В связи с этим представляет повышенный научно-практический интерес исследования антагонизма и конкуренции между государством и религиозными организациями Израиля, как к его созданию в 1948 г., так и в ходе дальнейшего

государственно-политического и правового становления. Отсюда следует особая значимость рассмотрения аспектов, касающихся определения места и роли религии в правовой системе координат.

Отмечено, что Государство Израиль официально не является теократическим государством, хотя иудаизм насквозь пронизывает ее государственно-правовую материю, в значительной степени определяя морально-психологическое состояние общества. Однако де-факто религиозные институты в Израиле не отделены от государства. Тенденции последних лет свидетельствуют о том, что страна движется в направлении, способном привести ее к теократической форме правления.

Определено, что в современной правовой системе Израиля утвердились принципы, которые не имеют аналогов в других правовых системах. В частности, речь идет о принципе «не по букве закона», который применяется в тех случаях, когда закон противоречит религиозно-нравственным установкам, в том числе критериям справедливости. Данный принцип, сформировался еще в талмудическую эпоху, применяется в течение многих веков, в том числе и в современной правоприменительной практике, в частности Верховного суда Израиля

Автор статьи приходит к выводу, что взаимодействие светского и религиозного права в правовой системе государства Израиль гласит следующее: 1) на современном этапе одной из наиболее актуальных проблем в израильском обществе и законодательстве является наличие правового вакуума в вопросе отделения государства от религиозных институтов; 2) наличие как составляющей правовой системы государства Израиль элементов как светского (континентального права и общего права), так и религиозного права (иудейского, мусульманского) свидетельствует о дихотомии израильской правовой традиции.

Ключевые слова: религия, право, религиозно-правовая система, секуляризация, десекуляризация, иудейское право.

Summary. The paper notes that religious issues as a subject of discussion are an integral part of discussions and polemics in Israeli society from the very first days of the existence of the State of Israel. This is due to the fact that the religious question covers both the sphere of socio-political activity and the private life of citizens. In this connection, there is an increased scientific and practical interest in the study of antagonism and competition between the state and the religious organizations of Israel, both in its creation in 1948, and in the course of further state-political and legal formation. Hence, the special significance of the consideration of aspects related to the determination of the place and role of religion in the legal system of coordinates. It is noted that the State of Israel is not officially a theocratic state, although Judaism penetrates its state-legal matter through it, largely defining the moral and psychological state of society.

However, de facto religious institutions in Israel are not separated from the state. Trends in recent years indicate that the country is moving in a direction capable of bringing it to the theocratic form of government. It has been determined that in today's legal system of Israel, principles have been established that have no analogues in other legal systems. In particular, we are talking about the principle «not by the letter of the law», which applies in cases where the law is contrary to religious-moral principles, including the criteria of justice. This principle, spurred back in the Talmudic era, has been used for many centuries, including in modern law enforcement practice, in particular the Supreme Court of Israel.

The author of the article concludes that the interaction of secular and religious law in the legal system of the State of Israel reads as follows: 1) At the present stage, one of the most urgent problems in Israeli society and legislation is the existence of a legal vacuum in the matter of separating the state from religious institutions; 2) the existence of elements of both secular (continental law and general law) as well as religious law (Jewish, Muslim) as a component of the legal system of the state of Israel testifies to the dichotomy of the Israeli legal tradition.

Key words: religion, law, religious-legal system, secularization, desegregation, Jewish law.

Постановка проблеми. Цікава для правової науки унікальність взаємин держави і релігійних інститутів в Ізраїлі. З одного боку, в Ізраїлі релігійні інститути не відокремлені від держави, на відміну від України та більшості західних країн. З іншого — Ізраїль не є релігійною державою в тому сенсі, як, наприклад, деякі мусульманські країни (Іран, Саудівська Аравія): закони держави встановлюють не релігійні авторитети, а демократично обраний парламент. Таким чином, хоча в Ізраїлі релігійні інститути де-факто не відокремлені

від владних структур, теократичною державою він офіційно не є.

Питання релігії як предмет обговорення є невід'ємною складовою дискусій і полемік в ізраїльському суспільстві з перших днів існування Держави Ізраїль. Це пов'язано з тим, що релігійне питання охоплює як сферу соціально-політичної діяльності, так і приватне життя громадян. У зв'язку з цим становить підвищений науково-практичний інтерес дослідження антагонізму і конкуренції між державою і релігійними інституціями Ізраїлю, як до його створення в 1948 р, так і в ході

подальшого державно-політичного і правового становлення. Звідси впливає особлива значимість розгляду аспектів, що стосуються визначення місця і ролі релігії в правовій системі координат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий фахівець з релігійного питання Є. Гутман у монографії «Політична система Ізраїлю» зазначає, що «в Ізраїлі релігія є одночасно об'єднуючим і роз'єднують фактором. Багато соціально-політичних конфліктів пов'язані з глибоким розколом ізраїльського суспільства з питання про релігію і державі. І неможливо проігнорувати внесок релігії в зміцнення єврейського національної самосвідомості в Ізраїлі (і, ймовірно, також в збереженні єврейства в діаспорі), оскільки моноконфесійна нація (або релігійний вимір єврейства як нації) підтримує його відокремлення від інших етносів і кордон між ними» [3, с. 357].

Значення іудейського права підкреслювали представники світської влади ще на ранніх етапах формування державності. Так, в законопроекті про спадкування в обґрунтування позиції Міністерства юстиції був приведений аргумент про те, що іудейське право — це «першоджерело, але не єдине і не зобов'язує» [12, с. 39]. До того ж, унікальність іудейського права виражається в тому, що воно «є прикладом юридичної системи, яка збереглася, незважаючи на відсутність підтримки її державного апарату» [11, с. 4–5]. Однак варто зазначити усталену в ізраїльській та вітчизняній літературі думку про те, що в даний момент правова система ізраїльського суспільства знаходиться в стані кризи, що детермінують фактором якого послужило почалося в 1980-х рр. «Поступове наростання політичної активності релігійних партій ... і посилення їх тиску на повсякденне життя ізраїльського суспільства».

В даний час більшість ізраїльських юристів відносяться до іудейського праву негативно. Це можна пояснити, з одного боку, байдужістю до єврейської традиції, а з іншого — «антагонізмом до «вужкості» традиційного способу життя, який ведуть при дотриманні приписів іудаїзму ортодоксальні релігійні євреї». Але при всій неоднозначності, що межує часом з одіозністю деяких авторів, іудейське право є невід'ємною частиною правової системи Держави Ізраїль і його місце в якості системоутворюючого фактора вписано а priori.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення правової природи правової системи Ізраїлю та здійснення співвідношення світського і релігійного в іудейському праві.

Виклад основного матеріалу. Держава Ізраїль офіційно не є теократичною державою, хоча іудаїзм наскрізь пронизує її державно-правову матерію, в значній мірі визначаючи морально-психологічний стан суспільства. Однак де-факто релігійні інститути в Ізраїлі не відокрем-

лені від держави. Тенденції останніх років свідчать про те, що країна рухається в напрямку, здатному привести її до теократичної форми правління. Прикладом цього може служити вислів міністра юстиції Ізраїлю Яков Неемана — представника світської влади, зроблене їм 10 листопада 2009 р.: «Крок за кроком ми будемо дарувати громадянам Ізраїлю закони Тори і зробимо Галаху основним законом країни. Ми повинні повернути народу спадщину батьків. Тора дає відповіді абсолютно на всі питання, що постають перед нами» [14]. Все це підтверджує універсальний характер тези про те, що в даний час ліберально-гуманістичні цінності переживають занепад, а вплив релігійної традиції, навпаки, посилюється, в тому числі в рамках права.

Відомий факт, що Ізраїль підтримує статус-кво, з деякими незначними трансформаціями [18, с. 253]. Релігійно-правові норми домінують над питаннями особистого статусу, а визнані громади зберегли свою сферу повноважень. До того ж були визнані релігійні громади друзів, Баха і послідовників Євангелічної єпископальної церкви. Інші громади, такі як лютерани, баптисти, квакери, також діють в країні, незважаючи на відсутність офіційного визнання.

Один з найбільш яскравих прикладів суперечності світського і релігійного можна привести зі сфери сімейного права. Так, атеїсти і нерелігійні євреї, які бажають укласти шлюб в Ізраїлі, повинні пройти релігійний обряд, що проводиться ортодоксальним рабином. У той же час пара може зареєструвати шлюб за кордоном або підписати шлюбний договір, і обидва дії будуть визнані ізраїльськими світськими судами і прийняті до уваги реєстраційними органами. Однак справа зрушила з мертвої точки з прийняттям 5 листопада 2010 р., після прийняття Закону про цивільний шлюб. Даний нормативний акт ввів поняття цивільного шлюбу для осіб, що не належать до традиційних для Ізраїлю конфесій (іудаїзм, іслам, християнство). Бажаючи зареєструвати цивільний шлюб повинні подати відповідне прохання на ім'я реєстратора шлюбів при Міністерстві юстиції. Прохання разом з супровідними документами передається на перевірку в релігійні суди всіх офіційних конфесій. У разі якщо всі суди підтвердять, що жоден з подружжя не належить до будь-якої конфесії, пара запрошується до органу юстиції для реєстрації шлюбу. Ще на стадії розгляду цей закон отримав високу оцінку тих, хто бачить в ньому можливість перервати монополію ортодоксів; інші вважають його недостатнім кроком, який може мати значимість для певної частини населення, але далекий від вирішення основної проблеми [17, с. 254].

На даний момент однією з прогалин у вирішенні даної проблематики є відсутність чіткого законодавства, що регламентує місце релігії в житті суспільства і держави. Крім того, Ізраїль ратифікував Міжнародний

пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), крім частини, що стосується цивільного стану та сімейного статусу громадян. У цих умовах суди (а в ізраїльських умовах — саме Верховний суд) зобов'язані відігравати коригувальну роль, не допускаючи дискримінації за релігійною ознакою [6, с. 116].

Серед ізраїльських юристів і політологів тривають дискусії щодо правомірності визначення «єврейське і демократичне». На думку деяких ізраїльських юристів, цей термін не містить протиріч і обидва елементи — єврейський і демократичний, доповнюючи один одного, знаходяться в повній гармонії. Посилання при цьому робляться на те, що цінності будь-якого демократичного суспільства розвивалися під безпосереднім впливом єврейських цінностей, історії, культури та традицій. У країні чимало правознавців, які вважають, що, незважаючи на незаперечний єврейський характер ізраїльської держави, в силу наявності у євреїв права репатріюватися в нього і чисто єврейських цінностей не можна ідентифікувати цю державу як «єврейську і демократичну», допоки існують Галах і рабинатські суди, так як в цьому випадку поняття «правова держава» абсолютно несумісне з концепцією галахічної-теократичної держави. І якщо перші намагаються вивести дефініцію єврейського характеру з демократії, то останні дотримуються протилежної точки зору, спираючись на те, що єврейська сутність Держави Ізраїль визначає його демократичну суть.

Визнаючи певну правоту за цими постулатами, не можна повністю погодитися з ними: важко поставити знак тотожності між єврейством і ліберально-гуманістичною політико-правовою традицією, одночасно закріпивши «єврейський характер держави». Вважаємо визначення Ізраїлю як «єврейської держави» рівнозначна твердженням, що в історичному, політичному, юридичному розумінні це держава єврейського народу, тобто всесвітньої громади, заснованої на релігійних засадах і розсіяною по всьому світу. При цьому Верховний суд Ізраїлю, розглядаючи чергову апеляцію на рішення суду нижчої інстанції, що стосується змісту принципу «єврейської держави», висловив упевненість в тому, що «існування Держави Ізраїль в вигляді держави єврейського народу не заперечує його демократичного характеру».

Виходячи з наведеного, можна відзначити, що два цих поняття існують полярних площинах. Так, під єврейською державою розуміється політична організація суспільства, в якій культурологічну основу становить історичний спадок, культурну спадщину, традиція і релігія єврейського народу [5, с. 22], а під демократичною державою — організація суспільства, діяльність якої базується на волі народу громадян Держави Ізраїль і спрямована на забезпечення і реалізацію фундаментальних прав і свобод людини і громадянина.

У розвиток питання Верховний суд прийняв рішення, що фраза «демократична держава» означає не тільки вільні вибори і правління більшості, а й захист прав людини і забезпечення незалежності судової системи [9]. Для того щоб знизити напруженість у відносинах між «єврейським» і «демократичним», єврейські цінності були витлумачені Верховним судом Ізраїлю як відображають універсальні людські цінності, що дозволяє цінностям демократії та єврейським цінностям співіснувати [8].

Офіційна доповідь, представлена Ізраїлем в Комітеті з прав людини ООН в 1998 р, об'єднавши доповідь про реалізацію Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р, досить детально описує складний характер відносин між державою і релігійними інституціями всередині країни. У доповіді ці відносини розглядаються як «дуже заплутані», зокрема, зазначено: «Історія, політична доцільність, партійна політика, відсутність конституції, яка особливим чином стосується свободи релігії, а також широкі повноваження Кнесету в релігійних питаннях призвели до роздрібленості законів і процесів, які не так легко піддаються узагальненню» [10].

Далі, аналізуючи ізраїльську модель взаємовідносин держави і релігійних інститутів, автори доповіді відзначають: «В Ізраїлі немає офіційної релігії у вузькому сенсі слова. Разом з тим Ізраїль не дотримується принципу поділу релігійних і державних інститутів. Швидше за все, право і практика Ізраїлю щодо свободи віросповідання найкращим чином може бути зрозуміла як свого роду гібрид: з одного боку, це невтручання в релігійні справи, з іншого боку, взаємопроникнення релігійних і владних інститутів в певних формах, в першу чергу законодавче встановлення юрисдикції релігійних судів різних конфесій в питаннях особистого статусу; державне фінансування органів, які надають релігійні послуги окремим релігійним громадам, а також ряд правових інститутів і процедур, які застосовують іудейські релігійні норми до єврейського населення. Можна сказати, що Ізраїль досить успішний в забезпеченні свободи відправлення релігійного культу і використанні місцевості для трьох монотеїстичних релігій, зокрема, для представників неєврейських громад. У свою чергу, важче стверджувати, що принцип свободи від релігії повністю забезпечений, зокрема, для єврейського населення» [10]. Підводячи підсумок, автори доповіді відзначили, що «компроміс між єврейським релігійним правом і інститутами світської держави».

Релігійні суди вирішують справи на основі позитивного релігійного права, що свідчить про розкол в судовій системою [17]. Робота всіх державних установ, які діють в релігійній сфері, є об'єктом перевірки Верховного суду, в тому числі питання, пов'язані із застосуванням

релігійного права. Релігійні суди перевищують свою юрисдикцію, якщо видають рішення, що суперечать положенням світських законів, що стосуються рівних прав для жінок, усиновлення та шлюбно-майнових відносин [13]. Як вірно зауважив В. П. Воробйов, конкуренція між різними судовими органами виключає доктринальне єдність і, як наслідок, юридичну безпеку. Вона може навіть привести до пропуску в застосуванні права щодо особистого статусу однієї і тієї ж особи [1, с. 123].

При системі, де державне право і релігійне право «нашаровані» один на одного, юридичне пізнання суду не може вважатися повністю засвоєним. Так, ізраїльський суддя, який працює в державному суді повинен мати достатнє уявлення про Біблію і Талмуд для того, щоб розглядати питання, пов'язані з єврейським правом. При цьому суддя державного суду може бути некомпетентний в необхідній мірі для вирішення питань, що стосуються права інших релігійних громад. Результат в такому випадку буде незадовільний: сторони в подібних ситуаціях повинні довести факт застосування і духу релігійних законів згідно з нормами доказів, які зазвичай застосовуються в іноземному праві.

На основі вищевикладеного, вбачаємо, що Ізраїль не можна назвати в повному розумінні світською державою, оскільки іудейські священнослужителі відіграють в ньому більш значну роль і в країні діє релігійне законодавство. Відмінності між ортодоксальними і нерелігійними євреями завжди були істотними, але сьогодні вони набули в ізраїльському суспільстві небувалої актуальності [1, с. 156]. Однак, при цьому автор визнає, що ізраїльське право в основі своїй не є релігійним правом. Тобто це свідчить, що релігійне право (мова йде тільки про іудейському праві, право інших відомих релігій не зачіпається) повинні бути застосовні в позитивному праві, тобто повинні бути прийняті світським законодавцем, а саме Кнесетом [1, с. 137].

Надаючи перманентний вплив релігійному праву, «світський законодавець» Ізраїлю дотримується, всупереч традиційно-релігійному розумінню, протилежної думки. Так, згідно з позицією ізраїльських юристів, немає жодних підстав для того, щоб світський законодавець не міг, у разі необхідності, скасовувати або змінювати релігійні норми, бо «за відсутності конституції в країні світський законодавець є всемогутнім органом» [12].

Проблеми визначення основних шляхів і форм взаємозв'язку і взаємодії іудейського релігійного права зі сформованим Державою Ізраїль світським правом мають не тільки теоретичне, а й суто практичне значення. Це підтверджує проведений критичний аналіз впливу на суспільні відносини норм світського та релігійного права.

1. Вирішуються проблеми, пов'язані з регулятивної діяльністю держави і релігійних інститутів. За допо-

могою норм, що містяться в традиційних іудейських законах і заповідях, це право опосередковує певну сферу суспільних відносин. Усталеною сферою докладання іудейського права є сімейне право — переважно сімейно-шлюбні відносини, що стосуються укладення шлюбів і здійснення з подальшим оформленням розлучень.

2. Здійснюється підтримка соціальної і національної спільноти євреїв, які проживають в Ізраїлі та інших країнах. Сучасне ізраїльське право прагне до досягнення цієї мети за допомогою яскраво виражених за своєю національною природою законів, як Закон про повернення (1950 р.) і Закон про ізраїльське громадянство (1952 р.) [16, с. 42–43]. Перший з них надає право на імміграцію в Ізраїль тільки євреям. «Кожен єврей має право іммігрувати в цю країну», — зазначено у ст. 1 цього закону.

Другий з них — Закон про ізраїльське громадянство автоматично надає ізраїльське громадянство будь-якому єврею-іммігранту (оле), який прибув в цю країну [7, с. 807].

3. Національно-патріотичне виховання іудеїв в дусі відданості своєму народові та лояльності ізраїльській державі. Як приклад можна навести чинний в країні Закон про державну освіту (1953 р), в якому закріплюється «мета державного утворення», що зводиться насамперед до того, щоб побудувати систему «початкового навчання в країні на основі цінностей єврейської культури», «відданості своїй державі і єврейського народу».

4. Встановлення і підтримка в країні громадського порядку і законності, забезпечення всебічних гарантій прав і свобод громадян, збереження та розвитку традиційних іудейських національних, моральних та інших цінностей тощо. Кожна з цих та подібних загальнозначущих проблем опосередковується і вирішується релігійним та цивільним правом з функціональної точки зору хоча і взаємопов'язано, у взаємодії один з одним і з іншими підсистемами загальної системи ізраїльського права, але в той же час в структурному плані, з точки зору особливостей їх норм, сфер і методів здійснення містяться в них положень [14, с. 47], щодо окремо один від одного.

Наявність загальної мети і завдань, що вирішуються спільними зусиллями представників іудейського релігійного співтовариства і офіційних осіб Ізраїлю за допомогою правових засобів [20, с. 31–33], з одного боку, а також наявність численних протиріч між іудейським правом і світським правом — з іншого, дуже гостро ставлять на порядок денний питання, пов'язані з основними шляхами і формами їх взаємозв'язку і взаємодії. Від того, наскільки швидко і ефективно вони вирішуються, безпосередньо залежить вирішення проблем внутрішньої пов'язаності і узгодженості іудейського права зі світським правом, а разом з тим

проблем підвищення ефективності загальної системи ізраїльського права в цілому.

При розгляді шляхів і форм взаємодії та взаємозв'язку світського і релігійного права ізраїльські автори звертають увагу на дві обставини.

По-перше, на те, що взаємозв'язок і взаємодія двох розглянутих правових підсистем — це не лише виключно юридичний, а й соціально-політичний процес. На думку професора Б. Ліфшітца, його «не можна зрозуміти тільки з точки зору чистого права» [19, с. 507]. Будь-які дискусії з даного питання, зауважує автор, неодмінно дотичні до «проблеми політичного, релігійного та соціального плану». Спроби ж розгляду питань взаємозв'язку і взаємодії іудейського і світського права лише «під кутом зору одних лише юридичних фактів неодмінно призведуть до створення досить спотвореної картини» [19].

По-друге, на те, що це не односторонній, а двосторонній процес. Іудейське релігійне право, як і іудейська релігія в цілому, має в різних формах і різними шляхами значний вплив на ізраїльське світське право. У свою чергу останнє має зворотний вплив на перше, так само як і на іудейську релігію в цілому. Питання при цьому, на думку І. Енгларда [15, с. 186], важливо: а) «як релігійний феномен регулюється за допомогою норм державного права?»; б) в якій мірі і до якої межі «іудейська релігія підтримується за допомогою правових засобів єврейською державою»; в) якою мірою «іудейські релігійні правові традиції впливають на ізраїльську правову систему не тільки і навіть не стільки фактом своєї релігійної значущості, скільки фактом свого існування в якості національної і культурної спадщини» [15, с. 190].

Варто відзначити, що іудейське право впливає на світське право двома шляхами — прямим і непрямим. Однак таке виділення має досить умовний характер, так як в реальній дійсності вони часто змішуються.

Безпосередній вплив іудейського права проявляється в тому, що воно формується поряд зі світськими (сіоністськими) поглядами і доктринами ідеології сучасної правової системи Ізраїлю, релігійно-етичним фундаментом правотворчої, а також правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів.

Юридична термінологія правової системи Ізраїлю походить з іудейського права, що надає їй особливий зміст, не властивий іншим правовим системам. Перш за все мова йде про її багатозначність. Так, термін «хазак» використовується в іудейському праві щонайменше в чотирьох значеннях: придбання майна, юридичного припущення, використання майна, а також права на майно, щодо якого колишні власники не вимагають повернення. Термін «кіньян» означає купівлю, набуття майна та володіння ним.

У сучасній правовій системі Ізраїлю утвердилися принципи, які не мають аналогів в інших правових системах. Зокрема, мова йде про принцип «не за буквою закону», який застосовується в тих випадках, коли закон суперечить релігійно-моральним установкам, в тому числі критеріям справедливості. Даний принцип, що сформувався ще в талмудичну епоху, застосовується протягом багатьох століть, в тому числі і в сучасній правозастосовчій практиці, зокрема Верховного суду Ізраїлю [15, с. 188].

Безсумнівно, Ізраїль — по суті єврейська держава, що є національним осередком для євреїв, однак влада повинна ставитися однаково до своїх громадян незалежно від їх релігійної приналежності.

Проведений аналіз взаємодії світського і релігійного права в правовій системі Держави Ізраїль свідчить наступне: 1) на сучасному етапі однією з найбільш актуальних проблем в ізраїльському суспільстві і законодавстві є наявність правового вакууму у питанні відокремлення держави від релігійних інститутів; 2) наявність як складової правової системи Держави Ізраїль елементів як світського (континентального права і загального права), так і релігійного права (іудейського, мусульманського) свідчить про дихотомію ізраїльської правової традиції, що в комплексі призводить, керуючись підходом П. Гленна, до прилучення до істин (truth) східній і західній традиції (релігійних, етичних, раціональних, екологічних) [2, с. 107] і може служити ще одним доказом постулату про змішаності правової системи Держави Ізраїль; 3) синхронне функціонування в межах національної правової системи, зокрема в контексті ізраїльської правової системи, двох правопорядків, діаметрально протилежних за своїми вихідним засадам, виступає одночасно фактором як творчого, так і деструктивного характеру [4, с. 252].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Правова система Ізраїлю належить до динамічних, еволюціонуючим правових явищ. У сучасній системі систематично тривають різні процеси змішання і трансформації. Правовий симбіоз як предмет усвідомленого історичного вибору, традиції континентального права і загального права, ідей і постулатів лібералізму і світськості з силою консерватизму та традиційності надають правову систему Ізраїлю унікальний характер в масштабах всієї правової карти світу. Такий симбіоз має як позитивні, так і негативні наслідки, особливо якщо така форма взаємовідносин не засвоюється. Ізраїльська правова система і відповідно Держави Ізраїль базуються на принципах демократизму, лібералізму та мультикультуралізму, який потребує подальшого дослідження.

Література

1. Воробьев В. П. Государство Израиль: правовые основы возникновения и статус личности / В. П. Воробьев. — М.: Нац. обозрение, 2001. — 167 с.
2. Графский В. Г. Законы и обычаи в правовых традициях Запада — России — Востока / В. Г. Графский // Зарубежный опыт и отечественные традиции в российском праве: материалы Всерос. науч.-метод. семинара. — СПб.: б.и., 2004. — С. 103–109.
3. Гутман Э. Религия в израильской политике: объединяющий и разделяющий фактор / Э. Гутман // Политическая система Израиля / под ред. М. Лисака, Э. Гутмана. Тель-Авив: б.и., 1976. — С. 357–410.
4. Даниелян А. С. Взаимодействие светского и религиозного права в контексте правовой системы Государства Израиль / А. С. Даниелян // Проблемы эффективности права в современной России: материалы Междунар. науч.-практ. конф.: в 2 т. — Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2016. — Т. 1. — С. 244–252.
5. Даниелян А. С. Роль религиозного права в контексте правовой системы Израиля / А. С. Даниелян // Право и государство: культурологическое измерение: Междунар. науч.-практ. конф. — СПб.: СПбГУП, 2016. — С. 19–23.
6. Задворянский, Е. Э. Роль Верховного суда Израиля в конституционно-правовом регулировании религиозных отношений, свободы вероисповедания и совести в контексте решения задач по обеспечению мира и безопасности / Е. Э. Задворянский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — 2011. — № 11 (17). — С. 110–117.
7. Конституционное право зарубежных стран: учеб. для вузов / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. — М.: Норма, 2004. — 832 с.
8. СА 506/88 Shefer v State of Israel (1993) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://elyon1.court.gov.il/files_eng/88/060/005/z01/88005060.z01.pdf
9. СА 6821/93 Bank Mizrahi v. Migdal Cooperative Village (1995) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://elyon1.court.gov.il/files_eng/93/210/068/z01/93068210.z01.pdf
10. Шелеф Л. Еврейское право и израильское правосудие / Л. Шелеф // Вести. — 2003. — 10 июля. — С. 4–5.
11. Элон М. Еврейское право: перевод с иврита / М. Элон; под общ. ред. Ю. И. Козлихина; науч. ред. М. Левинов, И. Менделевич; пер. А. Белова. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. — 611 с.
12. Balaban v. Balaban (1960). 14 P. D. 291 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://elyon1.court.gov.il/eng/home/index.html>
13. Civil and Political Rights, Human Rights Council Consideration of Initial Report of Israel, U. N. Doc. CCPR/C/81/Add.13.9 April 1998.
14. Falk L. Jewish Law / L. Falk // An Introduction to the Legal Systems / eds. by M. Derrett, J. Duncan. — New York: Frederick A. Praeger, 1968. — 203 p.
15. Englard I. Law and Religion in Israel / I. Englard // The American Journal of Comparative Law. — 1987. — Vol. 15, № 1. — P. 185–208.
16. Kretzmer D. Constitutional Law / D. Kretzmer // Introduction to the Law of Israel / ed. by A. Shapira, K. Dewitt-Arar. — The Hague: Kluwer Law International, 1995. — P. 39–58.
17. Lerner N. Religious Liberty in the State of Israel / N. Lerner // Emory International Law Review. — 2007. — 21. — P. 239–276.
18. Lerner, N. Religion and the Secular State in Israel / N. Lerner // Religion and the Secular State. The XVIII the International Congress of Comparative Law / ed. by J. Martinez-Torron, C. W. Durham Jr. — Washington, 2010. — P. 421–430.
19. Lifshitz B. Israeli Law and Jewish Law — Interaction and Independence / B. Lifshitz // Israel Law — Forty Years. — 1990. — Vol. 24, № 3–4. — P. 507–524.
20. Yadin, U. Israel / U. Yadin // National Reports / ed. by V. Knapp. — Paris, 1972. — Vol. I, ch. 1. — 124 p.

References

1. Vorobj'ev V. P. Ghosudarstvo Yzraylj: pravovye osnovy voznyknovenyja y status lychnosty / V. P. Vorobj'ev. — М.: Nac. obozrenye, 2001. — 167 s.
2. Ghrafskiy V. Gh. Zakony y obychay v pravovykh tradycyakh Zapada — Rossyy — Vostoka / V. Gh. Ghrafskiy // Zarubezhnyj opyt y otechestvennyye tradycyy v rossyjskom prave: materyaly Vseros. nauch.-metod. semynara. — SPb.: b.y., 2004. — S. 103–109.
3. Ghutman Э. Relyghyja v yzrayljskoj polytyke: ob'edynajushhyj y razdelajushhyj faktor / Э. Ghutman // Polytycheskaja sistema Yzraylja / pod red. M. Lysaka, Э. Ghutmana. Telj-Avyv: b.y., 1976. — S. 357–410.

4. Danyeljan A. S. Vzaymodejstvye svetskogho y relyghyoznogho prava v kontekste pravovoj systemy Ghosudarstva Yzraylj / A. S. Danyeljan // Проблемы эффективности права в современной России: материалы Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: v 2 t. — Krasnodar: Kubanskyj ghos. un-t, 2016. — T. 1. — S. 244–252.
5. Danyeljan A. S. Rolj relyghyoznogho prava v kontekste pravovoj systemy Yzraylja / A. S. Danyeljan // Pravo y ghosudarstvo: kuljturologhycheskoe yzmerenye: Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. — SPb.: SPbGhUP, 2016. — S. 19–23.
6. Zadvorjanskyj, E. Ə. Rolj Verkhovnogho suda Yzraylja v konstytucyonno-pravovom reghulyrovanny relyghyoznykh otnoshenij, svobody veroyspovedanyja y sovesty v kontekste reshenyja zadach po obespecheniju myra y bezopasnosti / E. Ə. Zadvorjanskyj // Nauka y obrazovanye: khozjajstvo y ekonomyka; predprynimatel'jstvo; pravo y upravlenye. — 2011. — # 11 (17). — S. 110–117.
7. Konstytucyonnoe pravo zarubezhnykh stran: ucheb. dlja vuzov / pod obshh. red. M. V. Baghlaja, Ju. Y. Lejbo, L. M. Əntyna. — M.: Norma, 2004. — 832 s.
8. SA 506/88 Shefer v State of Israel (1993) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://elyon1.sourt.gov.il/files_eng/88/060/005/z01/88005060.z01.pdf
9. SA 6821/93 Bank Mizrahi v. Migdal Sooperative Village (1995) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://elyon1.sourt.gov.il/files_eng/93/210/068/z01/93068210.z01.pdf
10. Shelef L. Evrejskoe pravo y yzrayljskoe pravosudye / L. Shelef // Vesty. — 2003. — 10 yjulja. — S. 4–5.
11. Əlon M. Evrejskoe pravo: perevod s yvryta / M. Əlon; pod obshh. red. Ju. Y. Kozlykhyna; nauch. red. M. Levynov, Y. Mendelevyeh; per. A. Belova. — SPb.: Juryd. centr Press, 2002. — 611 s.
12. Balaban v. Balaban (1960). 14 P. D. 291 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://elyon1.sourt.gov.il/eng/home/indekh.html>
13. Sivil and Politisal Rights, Human Rights Sounsil Sonsideration of Initial Report of Israel, U. N. Dos. SSPR/S/81/Add.13.9 April 1998.
14. Falk L. J'ewish Law / L. Falk // An Introdustion to the Legal Systems / eds. by M. Derrett, J. Dunsan. — New York: Frederisk A. Praeger, 1968. — 203 p.
15. Englard I. Law and Religion in Israel / I. Englard // The Amerisan Journal of Somparative Law. — 1987. — Vol. 15, # 1. — P. 185–208.
16. Kretzmer D. Sonstitutional Law / D. Kretzmer // Introdustion to the Law of Israel / ed. by A. Shapira, K. De-witt-Arar. — The Hague: Kluwer Law International, 1995. — P. 39–58.
17. Lerner N. Religious Liberty in the State of Israel / N. Lerner // Emory International Law Review. — 2007. — 21. — P. 239–276.
18. Lerner, N. Religion and the Sesular State in Israel / N. Lerner // Religion and the Sesular State. The KhVIII the International Songress of Somparative Law / ed. by. J. Martinez-Torron, S. W. Durham Jr. — Washington, 2010. — P. 421–430.
19. Lifshitz V. Israeli Law and J'ewish Law — Interastion and Independense / V. Lifshitz // Israel Law — Forty Years. — 1990. — Vol. 24, # 3–4. — P. 507–524.
20. Yadin, U. Israel / U. Yadin // National Reports / ed. by V. Knapp. — Paris, 1972. — Vol. I, sh. 1. — 124 p.